

Герасимчук Олег
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету “Острозька академія”

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність була введена в сучасне кримінальне право України згідно із Законом України № 2108-IX від 3 березня 2022 р. і таким чином в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) з'явилася стаття 111-1 “Колабораційна діяльність”. Утворилась вона не на порожньому місці, не тільки у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну у лютому 2022 р., але після цього. До російської агресії проти України з явищем колаборації на території нашої держави ми стикнулися під час Другої світової війни і тоді ж радянське кримінальне право передбачило відповідальність за це (як за державну зраду чи злочини проти порядку несення військової служби).

У межах цього наукового повідомлення не є доцільним глибоко занурюватись в історію феномену колабораціонізму, тим більше, що він існував відтоді, коли людство почало воювати між собою. На цю тему є чимало історико-правових досліджень. Лише варто зауважити, що сам термін “колабораціонізм” з'явився після Першої світової війни, поширився вже після Другої світової війни, проте окремого юридичного оформлення

як кримінального правопорушення практично не отримав (крім Литовської республіки, де існує відповідна стаття Кримінального кодексу).

Окупація росією територій України у 2014 р. активізувала увагу науковців до цього поняття. Проблеми кримінальної відповідальності за колабораціонізм обговорювались на круглих столах, науково-практичних конференціях, з'явилися статті, дисертаційні дослідження. Окремо можна виділити монографію (науковий нарис) Є. Письменського “Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-політичні аспекти)” [1]. На жаль, законодавець, коли в 2022 р. вводив до Кримінального кодексу ст. 111-1, поспішав (до 2022 р. було 6 законопроектів, що стосувалися відповідальності за колабораційну діяльність), тому багато наукових пропозицій не врахував, що й зумовило труднощі правозастосування цієї норми.

За майже рік застосування цієї норми певна практика сформувалася. І надалі її точно буде ще більше. Щодо кількісних показників, зокрема, у січні 2023 р. СБУ повідомила, що розслідує більше 2 тис. кримінальних проваджень щодо колаборантів. У межах цих проваджень уже майже 1 тис. осіб отримали повідомлення про підозру. Це і колишні депутати, чиновники, які підтримали російських окупантів та добровільно співпрацювали/співпрацюють із ними, тут і президент АТ “Мотор-Січ”, нардеп-регіонал Є. Балицький, очільниця створеного окупантами місцевого “минобразовання рф” та багато інших [2]. Важливо, щоб на основі наявної практики якнайшвидше виявити основні проблеми застосування кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність та виправити їх на законодавчому та правозастосовчому рівнях.

Зараз основні проблеми можна згрупувати таким чином. Перша група – це проблеми, пов'язані з розумінням законодавчих термінів і, отже, встановленням змісту закону. Друга група – проблеми розмежування ст. 111-1 КК України та суміжних статей при кваліфікації. Третя група – проблеми справедливості санкцій та ефективності застосування покарання.

У першій групі проблем очільне місце займає зміст поняття колабораціонізму, оскільки з цим пов'язане розмежування колабораційної та подібної діяльності (наприклад, характерної для державної зради). Важливою ознакою тут є нездатність спричинити шкоду (реальну, істотну) національній безпеці держави (інакше таке діяння кваліфікуватиметься за ст. 111 КК як

державна зрада). Проте якраз ця мета в статті сформульована не чітко. Інше нечітке поняття зі ст. 111-1 КК України – “незаконні органи влади”. Не зрозуміло, чи маються на увазі органи влади у вузькому сенсі (органи, які здійснюють владні функції) чи в широкому (всі підприємства, установи, органи, які управляються цими органами влади)? У першому випадку їх діяльність, знову ж таки, наблизитиметься найчастіше за змістом до державної зради, а в другому – не відповідатиме загальному розумінню цього поняття в термінах Кримінального кодексу в інших статтях. Також згадана в ч. 3 ст. 111-1 КК України діяльність освітян не розрізняє добровільну та недобровільну співпрацю в закладах освіти, що очевидно є неправильним у сенсі притягнення до кримінальної відповідальності. Недобровільність та вимушена добровільність за змістом є подібними до крайньої необхідності (ст. 39 КК України) – обставини, яка виключає кримінальну протиправність діяння. Тому нелогічно притягувати до кримінальної відповідальності осіб, які співпрацювали на тимчасово окупованій території з окупантами в умовах крайньої необхідності.

Друга група проблем пов’язана з розмежуванням ст. 111-1 КК України зі ст.ст. 111 (Державна зрада), 111-2 (Пособництво державі-агресору), 113 (Диверсія), 114-2 (Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану), 436-2 (Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників) та деякими іншими статтями Кримінального кодексу. Для вирішення проблем, пов’язаних із кваліфікацією, насамперед потрібно виключити ст. 111-2 КК України, яка дублює зміст інших статей щодо кримінальних правопорушень (Державної зради та Колабораційної діяльності). Також потрібно розуміти, що ст. 111-1 КК України по факту є привілейованою відносно державної зради, і її потрібно застосовувати за умови відсутності ознак державної зради (вище вже згадувалося про нездатність спричинити шкоду (реальну, істотну) національній безпеці держави). Без уточнення законодавства чи, принаймні, швидкого формулювання рекомендацій до правозастосування Верховним судом буде залишатися наявна практика, коли в межах однієї

області те саме діяння (виправдовування в соцмережах російської агресії щодо України) правоохоронні органи кваліфікують по-різному [3].

Щодо третьої групи проблем – формулювання санкцій і застосування покарання – то тут теж проблема містить комплексний характер – доктринальний, законодавчий і правозастосовчий. Скажімо, чч. 1 і 2 ст. 111-1 КК України містять таке покарання як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років. Проте ефективність його застосування щодо непублічних осіб, які не займають і не плануються займати виборні чи інші посади, є дуже сумнівною. Певний виховний момент, звичайно, при застосуванні цього покарання залишається (негативна оцінка державою вчиненого діяння), проте часто він може бути недостатнім для загальної чи спеціальної превенції. Також суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду О. Яновська з приводу можливості, скажімо, обмеження виборчих прав чи прав розміщувати певний контент у соцмережах в Інтернеті висловила негативну, аргументуючи існуючою практикою Європейського суду з прав людини [4]. Тому цілком доцільним вбачається переглянути зміст цих санкцій і доповненнями іншими альтернативними видами покарань.

Список використаних джерел:

1. Письменський Є. О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис. Северодонецьк, 2020. 121 с.
2. З початку війни СБУ оголосила про підозру за колабораціонізм майже 1 тис. осіб. URL : <https://ssu.gov.ua/novyny/z-pochatku-viiny-sbu-oholosyla-pro-pidozru-za-kolaboratsionizm-maizhe-1-tys-osib>.
3. Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності: аналіз діючого законодавства, практики його застосування та пропозицій по зміні законодавства / Аналітична записка ГО ГХ “Група впливу”. URL : <https://www.vplyv.org.ua/archives/>.
4. Науково-практичний вебінар “Державна зрада і суміжні злочини проти основ національної безпеки України: питання кваліфікації, розмежування і відповідальності” з черв. 2022 р. URL : https://www.youtube.com/watch?v=IPFcA4-YpCo&t=5885s&ab_channel\.